

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ІНФОРМАЦІЇ ТА
РЕГІОНАЛЬНИХ СТУДІЙ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувачка випускової кафедри
_____ Ніна РЖЕВСЬКА
«____» _____ 2022 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ БАКАЛАВРА
СПЕЦІАЛЬНОСТІ 291 «МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ,
СУСПІЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛЬНІ СТУДІЇ»
ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЇ ПРОГРАМИ
«МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ»

Тема: «Боротьба з міжнародним тероризмом як пріоритетний напрямок безпекової політики США»

Виконавець: здобувач вищої освіти 4 курсу, 408 групи, Кондратенко Владислав Вадимович

Керівник: д. політ. наук, доц., професор кафедри міжнародних відносин, регіональних студій та суспільних комунікацій Кондратенко Олег Юрійович

Нормоконтролер

_____
(підпис)

Валентина ЄМЕЦЬ

КИЇВ 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ.....	7
1.1. Генезис поняття «міжнародний тероризм».....	7
1.2 Види та форми міжнародного тероризму.....	13
РОЗДІЛ II. БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА США.....	21
2.1. Особливості національної безпеки США.....	21
2.2. Міжнародно-правове регулювання тероризму.....	29
РОЗДІЛ 3. БОРОТЬБА З МІЖНАРДНИМ ТЕРОРИЗМ ЯК СКЛАДОВА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ США.....	38
3.1 Виклик тероризму державній системі та глобальній безпеці в умовах глобалізації	38
3.2 Порівняння стратегічних підходів США і Європи у боротьбі з тероризмом	41
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

США – Сполучені Штати Америки

ЗМІ – засоби масової інформації

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

НДР – Німецька Демократична Республіка

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ХАМАС – палестинський ісламський рух і політична партія

Хезболла – ліванська шіїтська парамілітарна ісламістська організація і політична партія

ІМО – Міжнародна морська авіація

ІКАО – Міжнародна організація цивільної авіації

МАГАТЕ – Міжнародне агентство по атомній енергетиці

НУО – неурядова організація

ТНК – транснаціональна корпорація

ІДІЛ – Ісламська Держава

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дослідження зарубіжного досвіду антитерористичної діяльності є необхідною умовою удосконалення національної системи протидії тероризму, зниження рівня терористичної загрози на території України, мінімізації наслідків терористичних актів. Низка іноземних держав мають значні досягнення у сфері запобігання тероризму, розробивши високоефективні антитерористичні системи. Аналіз принципів та механізмів дії цих систем дасть можливість виокремити певні рекомендації стосовно запобігання терористичній діяльності в Україні.

Однією з країн світу, яка неформально очолює боротьбу з міжнародним тероризмом та має значні досягнення у цій сфері, є Сполучені Штати Америки. У зв'язку із цим дослідження досвіду цієї країни щодо запобігання тероризму є актуальним для вітчизняної науки та практики.

Дослідженню різних питань боротьби з тероризмом присвячені праці вітчизняних, польських та американських науковців: Т. Александрович, Б. Болехів, Р. Борковський, Дж. Мірсхаймер, Дж. А. Вільямс, Е. Р. Віткопф, Г. І. Мирський, Г. Андреані, В. Ф. Антипенко, В. М. Бохенко, В. В. Мокляк, А. Спенсер та ін.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз сучасного досвіду США у сфері запобігання терористичній діяльності.

Завданнями дипломної роботи є:

- визначення сутності феномену тероризму та його характерних ознак;
- визначення суті та проблеми міжнародного тероризму;
- дослідити які методи боротьби з міжнародним тероризмом використовують США;
- визначення методів та принципів впливу на держав-спонсорів тероризму;

- визначення основних проблем, які заважають ефективній реалізації антитерористичної політики;
- дослідити еволюцію тероризму в умовах глобалізації;
- дослідити особливості національної безпеки США.

Об'єктом дослідження є безпекова політика США стосовно міжнародного тероризму.

Предметом дослідження є методи, що втілюються в безпековій політиці США.

Методологічну базу кваліфікаційної роботи складає історичний метод дослідження, котрий дає змогу вивчити виникнення, формування та розвиток міжнародного тероризму.

Він включає кілька правил або методологічних прийомів для аналізу відповідних даних з історичної теми, що дозволяє досліднику синтезувати інформацію, щоб скласти послідовний звіт про події, що відбулися в досліджуваному епізоді.

Метод порівняння дає змогу більш детально розглянути підходи США та ЄС у боротьбі з міжнародним тероризмом.

Практичне значення одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні методичних рекомендацій щодо вдосконалення основного напрямку безпекової політики США. Рекомендації можуть знайти практичну реалізацію в перебудові принципів боротьби з тероризмом.

Структура роботи обумовлена метою дослідження і логікою наукового пошуку. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних інформаційних джерел.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ТЕРОРИЗМУ

1.1 Генезис поняття «міжнародний тероризм»

Суть тероризму полягає в тому, що суб'єктом терористичної діяльності є особи, які не мають прямого впливу на досягнення цілей, яких хочуть досягти терористичні організації. Тому терористична діяльність повинна мати значний психологічний ефект і потенційно великий соціальний та медіа-ефект, щоб бути ефективною.

Однак такі визначення є занадто розпливчастими і жодним чином не вказують на те, що є тероризмом, а що не є тероризмом і кого ми можемо назвати терористом. Їх недостатньо для охоплення надзвичайно складного явища тероризму. Відсутність загальновизнаного поняття тероризму є серйозною перешкодою правовій природі в міжнародному інституційному співробітництві у сфері боротьби з тероризмом та передачі захоплених організаторів і виконавців терористичних актів.

Питання поняття тероризму неодноразово обговорювалося та описувалося, на даний момент існує понад двісті визначень тероризму. Загальними елементами для більшості визначень тероризму є: використання насильства чи загроза його застосування, політичні мотиви, викликання відчуття загрози та страху, використання ЗМІ для оприлюднення певного випадку та непередбачуваність дій зловмисників.

У польській літературі найпоширенішою є думка, що терор означає насильство сильного над слабким, а тероризм – це насильство слабого проти сильнішого. Часте змішування термінів «терор» і «тероризм» створює величезні проблеми при спробі дати визначення цього явища. Тероризм набуває різних форм і виражає різний зміст залежно від місця і часу його виникнення. Існує багато різноманітних явищ, які вважаються терористичними актами, що ускладнює вироблення єдиної правової концепції тероризму [7, с. 21].

Серед польських політологів Бартош Болевих так визначає тероризм: «Тероризм – це форма політичного насильства, що передбачає використання вбивства чи знищення (або погрозу використанням таких засобів) з метою викликати шок та надзвичайне залякування окремих осіб, груп, суспільств або уряди, наслідком яких є вимушені політичні поступки, провокування непродуманих дій та/або демонстрація політичних переконань» [8, с. 15] .

У свою чергу, Адам Кравчик дав дещо інше визначення. Феномен тероризму він вважав «процесом впливу ідеології (переконання) через акти насильства (або загрози їх застосування), які прямо чи опосередковано застосовуються до різних структур, що приймають рішення, з метою піддати їх специфічній поведінці. Це явище часто зустрічається разом з іншими факторами, що мають на нього прямий або непрямий вплив» [9, с. 25].

За словами Петра Вітковського, тероризм – це «використання насильства, жорстокості для залякування когось». За іншим визначенням, тероризм – це специфічний вид деструктивної діяльності, спрямованої як проти окремих осіб владного апарату (індивідуальний тероризм), так і проти випадкових членів суспільства шляхом вбивства міліціонерів, посадових осіб або цивільних осіб (колективний тероризм), що спричиняє жертви і викликає атмосферу страху. Жертвами такої діяльності стають політики, військові, поліцейські, а також звичайні громадяни незалежно від статі, віку та освіти [10, с. 32].

Проблема з визначенням тієї чи іншої країни чи організації як «терористичної» виникає, коли починаєш розглядати джерела постачання зброї та інших засобів бою для офіційних і неофіційних організацій і терористичних груп. Проблеми з визначенням, що є, а що не є тероризмом, значною мірою пов'язані з міцним зв'язком між цими темами та політикою. Залишаються невирішеними питання: чи є тероризм збройним нападом на політиків чи поліцейських, чи може тероризм бути виправданим у деяких ситуаціях? Чи можна говорити про тероризм, яким користується держава?

Серйозною перешкодою правовій природі в міжнародному інституційному співробітництві у сфері боротьби з тероризмом є питання відсутності визначення явища тероризму. Слід також зазначити, що тероризм є динамічним явищем, яке постійно розвивається. Для забезпечення безпеки громадян зміни в законодавстві мають йти паралельно з новими методами боротьби з терористами. Термін тероризм останніми роками стає все більш інтернаціоналізованим.

Наукові дослідження не визначають точний час і місце перших терористичних актів в історії людства. Вважається, що першим терористом в історії був Герострат Ефеський, який у 356 р. до н.е. підпалив храм Артеміди. Герострат був бідним шевцем, який хотів здобути славу, зруйнувавши будівлю, яку греки вважали одним із тогочасних чудес світу [11].

Про використання тероризму можна говорити також у випадку з Стародавньою Грецією, де вбивство тирана вважалося виправданим. Сенека прямо сказав, що для богів немає прекраснішої жертви, ніж кров тирана. Прикладом було вбивство Юлія Цезаря змовниками 15 березня 44 року до нашої ери. Тероризм з'явився і в Афінах, коли після поразки в Пелопоннеській війні спартанці нав'язали афінянам владу олігархічної комісії. Під час правління Тридцяти тиранів було страчено 1500 громадян, а ще 5000 були вигнані з Афін. Місто охопили переслідування та пограбування майна.

В Ізраїлі в I столітті нашої ери антиримські угруповання фанатиків і сикхуш використовували вбивство. У період з одинадцятого по тринадцяте століття на Близькому Сході систематично застосовувалися терористи вбивці (Хашішіджун) - секта ісмаелітів, що спеціалізується на атентатах. У середні століття теорія, що виправдовує вбивство тирана, була створена Яном Солсберійським і була розроблена в 16 столітті монархами. Слово тероризм стало популярним під час Французької революції, так називали правління Комітету громадської безпеки, а якобінців, які сиділи в цьому комітеті, називали «терористами». У той час це слово означало форму правління, засновану на практиці використання кривавих репресій.

Пізніше була створена концепція «індивідуального терору», яка характеризувала напади опозиціонерів на представників державного апарату та правлячого класу. За цей період під час публічної гільйотини, пацифікації та вбивства полонених загинуло близько 40 тис. осіб. Близько 300 тис. французів було репресовано та ув'язнено. У деяких регіонах Франції криваві страти та геноцидні методи пацифікації застосовувалися без судових рішень. Поняття тероризму під час Французької революції суттєво відрізнялося від його пізніших значень, однак, воно має риси, які пов'язують його з сучасною версією, а саме: по-перше, відсутність випадковості та сліпої операції, а по-друге, мета, якою керувалися, тобто побудувати краще, справедливе та нове суспільство.

Тероризм у західній культурі можна було побачити лише під час Великої французької революції. Його ототожнювали з феноменом терору та страху, а його метою було залякування ворогів революції. Діяльність, пов'язана з тероризмом, активізувалася в другій половині XIX століття завдяки анархістам, які проголошували гасла повстання проти тодішніх суспільних порядків. Тероризм на рубежі 20-го століття характеризувався повстанням проти тиранії державної влади. Він став синонімом революції, анархізму, сепаратистських і національних рухів, став інструментом боротьби з державними структурами [12, с. 22].

У 1874 році в Італії відбулося багато терористичних атак, у цей період відбулися перші напади на глав держав.

У найвідоміших терористичних атаках загинули: президент Франції Лазар Іполіт Корно в 1884 році; прем'єр-міністр Іспанії Хосе Каналехас де Кастільо в 1897 році; Австрійська імператриця Єлизавета в 1898 році; італійський король Гумберт у 1900 р.; Президент Сполучених Штатів Вільям Мак-Кінлі в 1901 році; прем'єр-міністр Іспанії Хосе Каналехас у 1912 році; спадкоємець австрійського престолу Фердинанд і його дружина Софія в 1914 році.

Однак з часом цілі терористів перестали бути окремими політиками, а стали суспільством або його окремими групами. Метою нападів на суспільство була нелюбов до влади. Терористичні акти проти представників, адміністрації та поліції отримали соціальну підтримку.

У 1930 роках значення поняття «тероризм» зазнало іншої еволюції, протягом якого цей термін рідше використовувався для опису революційних рухів і насильства, спрямованих проти урядів та їх лідерів. Розвиток технологій збільшив можливості терористичних актів, у результаті чого цілі цих атак були змінені. Об'єктами атак стали, зокрема, автобуси, потяги, літаки та кораблі. Відтоді почалися атаки терористів на транспортні засоби.

У 1970-1980 роках тероризм став міжнародним. Про це свідчать зв'язки між терористичними угрупованнями, які походять із різних країн. Терористичні акти стали одним із найпопулярніших методів політичної боротьби в багатьох угрупованнях, які намагаються таким чином вирішити багато соціально-політичних, релігійних та національних проблем. У цей період з'явився феномен фінансової та матеріально-технічної підтримки тероризму з боку деяких країн (СРСР, Куба, Лівія).

На початку 1980 років виник релігійний тероризм. Його витoki пов'язані з такими подіями: спалах ісламської революції в Ірані та вторгнення СРСР в Афганістан. Під час війни в Афганістані (1979-1989) були створені осередки вербування для ісламських бійців та мережа зв'язків між воюючими та підтримуючими мусульманськими громадами світу. 11 вересня 2001 року стався найбільший теракт в історії – напад на Світовий торговий центр і Пентагон.

Характерною рисою релігійного тероризму є інша система цінностей, різні механізми легітимності та виправдання, різні концепції моралі та різний світогляд релігійних терористів. Для релігійного терориста насильство є передусім священним актом, що виконує обов'язок божественного наказу. Таким чином тероризм набуває трансцендентного виміру, а його винуватці не пов'язані жодними політичними,

моральними чи практичними обмеженнями. Світські терористи рідко здійснюють акти терору у великих масштабах, тоді як релігійні терористи часто намагаються знищити досить широку категорію ворогів, тому насильство також має більший масштаб. Це також є причиною збільшення кількості жертв терактів, здійснених з релігійних мотивів.

Крім того, світські терористи своєю діяльністю намагаються звернутися до свого електорату, членів громади чи своїх прихильників. Релігійні терористи трактують свою місію як тотальну війну і не намагаються апелювати до будь-яких соціальних груп. Нарешті, світські та релігійні терористи мають принципово різний погляд на себе та свою діяльність. Для світських терористів насильство є способом внести зміни, які призведуть до нової системи. Релігійні терористи бачать себе не частиною системи, яку потрібно змінити, а борцями за фундаментальні зміни існуючого порядку.

Тероризм у XXI столітті виявляється у протиправних діях. Найбільш поширені такі дії: викрадення та захоплення літаків, викрадення інших засобів зв'язку (наприклад, кораблів, потягів, автобусів) разом із пасажирами як заручниками, акти економічного саботажу, крадіжки зі зломом, напади, вимоги викупу, вбивства - посягання на життя, здоров'я або свободу представників влади, а також осіб, які підлягають міжнародному захисту, викрадення та утримання як заручників осіб, які прибувають з інших країн до терористичної зони (наприклад, журналістів, священнослужителів), застосування автоматичної зброї, ракет і вибухівки в громадських місцях, спричиняючи через це особливу загрозу перехожим [14, с. 13].

Більшість терористичної діяльності пов'язана із захопленням заручників з метою посилення драматизму терористичної акції, розголосу проповідуваної ідеї, а також посилення позицій терористів у переговорах. Крім того, тероризм часто асоціюється з торгівлею людьми, торгівлею наркотиками, зброєю та вибухівкою. Сприятливі умови для розвитку тероризму та діяльності терористичних організацій створюють: близькосхідний тероризм, мусульманський фундаменталізм (джихад), націоналістичні тенденції в колишній НДР, пострадянський націоналізм, розпад Югославії.

Нині багато фахівців вважають, що метою теракту є зовсім не скоєння конкретного злочину, а спричинення конкретного впливу з боку влади чи громадськості. Часто кажуть, що терористичні акти - це «специфічний театр, де метою є специфічний ефект і реакція глядача». Додатковою небезпекою є те, що тероризм є дуже динамічним і непередбачуваним явищем у міжнародних відносинах. Водночас це означає, що через швидкий розвиток технологій він може приймати різні форми, які важко передбачити. Сьогодні однією з таких форм є кібертероризм. Він полягає в спробі залякати уряди, погрожуючи їм паралічем різних комп'ютерних систем, що контролюють важливі процеси та сфери економіки, такі як фінанси, банківська справа та оборона країни, або системи постачання міст водою, запуску балістичних ракет тощо [9].

Підводячи підсумок, хоча тероризм є явищем, відомим століттями, це все ж своєрідне явище, складне для розуміння. Складна і надзвичайно динамічна проблема, що дуже ускладнює його дослідження. Це також підтверджують проблеми з прийняттям ООН єдиного універсального визначення тероризму, якого досі не існує, що серйозно заважає ефективній боротьбі з ним.

1.2 Види та форми міжнародного тероризму

Існує багато видів тероризму. Тероризм - це ще й тактика злочинців, яка може набувати різних форм [10]. Серед іншого, вони бувають наступальними, оборонними та репресивними. За критерієм суб'єкта, який здійснює терористичну діяльність, можна виділити:

1. державний тероризм (державний тероризм) – залякування громадян. Це різні форми участі держави в терористичній діяльності, а також надання притулку та фінансової підтримки терористичним угрупованням;
2. антидержавний тероризм – здійснюється рухами, групами чи окремими особами, які прагнуть дестабілізувати державні структури та суспільний лад.

За критерієм мотивації виділяється:

1. Політичний тероризм – терористи, викликаючи залякування, керуються політичними мотивами, зокрема релігійними чи ідеологічними. У рамках політичного тероризму виділяють:

- репресивний тероризм, який в основному використовується державою та її поліцейським апаратом для приборкання та впорядкування конкретних груп та осіб,
- субреволюційний тероризм, діяльність ідеологічно вмотивованих невеликих груп чи окремих осіб, які використовують насильство з різними цілями, наприклад залякування, покарання чи помста, але не в змозі внести фундаментальні зміни.
- революційний тероризм, метою якого є революція, спрямована на принципові зміни в структурі держави.

2. Неполітичний тероризм – не має жодного зв'язку з політикою, владою у контексті мотивації дій, можна виділити:

- кримінальний тероризм, включає загальні злочини, вчинені зловмисниками з використанням терористичних методів з метою отримання прибутку.
- патологічний тероризм – це терористичні акти, які здійснюються людьми з психічними розладами, мотиви яких неможливо чітко визначити, безсумнівно, є результатом розчарування чи ненависті до конкретних людей, соціальних груп чи установ.

Крім того, в літературі тероризм додатково класифікували як:

1. Індивідуальний тероризм – акти насильства, спрямовані проти життя людей, спеціально відібраних або позначених лише як групи.

2. Економічний тероризм – тероризм, що завдає шкоди існуючим економічним відносинам, зокрема здійсненню права власності виробниками тощо.

3. Репресивний тероризм – використовується домінуючою соціальною групою, чії привілеї знаходяться під загрозою.

4. Повстанський тероризм – етнічно-націоналістичного сепаратистського характеру.

5. Соціально-революційний тероризм – прагнення змінити політичну систему.

Анджей Павловський також класифікує тероризм через тактику зловмисників. Завдяки цьому критерію він розрізняє регресивний тероризм, оборонний тероризм і наступальний тероризм. Іншим критерієм поділу, запропонованим цим автором, є програмні припущення терористичних організацій. Враховуючи цей критерій, розрізняємо прямий причинний тероризм (щодо цілей, розрахованих на його власну ефективність), непрямий причинний тероризм (який має тенденцію змусити змінити курс у політиці, не захоплюючи владу) і пропагандистський тероризм (який має бути детонатором масового повстання). Варто також згадати про територіальний масштаб феномену тероризму, який вводить поділ тероризму на міжнародний та внутрішній тероризм.

Основними ознаками тероризму є:

- тероризм – це одна з форм організованого насильства;
- при тероризмі здійснюється примушення ширшої соціальної групи, чим група безпосередніх жертв насильства;
- формулювання цілей в більшості випадків не пов'язане з конкретними проявами насильства, тобто між жертвами і метою, на яку спрямували свої дії терористи, немає прямого зв'язку;
- тактична мета тероризму полягає в тому, щоб привернути увагу до проблеми;
- стратегічна мета – досягти певних соціальних змін (свобода, незалежність, звільнення з виправно-трудових установ певного контингенту осіб, революція);
- акти тероризму по суті складають традиційні форми загальнокримінальних дій;
- тероризм паралізує протидію з боку громадськості;

- знярядям впливу є психологічний шок, який породжується усвідомленням того, що хто завгодно може стати потенційною жертвою незалежно від того, до якого прошарку населення належить;

- нехтування моральними правилами і нормами – жертвами можуть стати і дорослі, і діти;

- розрахунок робиться на ефект несподіванки;

- публічний, демонстративний характер дій - головна риса тероризму;

- тероризм допускає «політичну вимогу», тому не пов'язаний зі стихійними повстаннями і виступами населення.

Аналіз основних рис тероризму як полісистемного явища дозволяє ґрунтовніше розібратися в сучасному тероризмі як породженні системної кризи сучасного суспільства.

Виділяють 4 групи умов, які визначають існування тероризму у світі:

1) Твердження песимістичної картини світу, що приводить до постійного страху і знецінювання життя. В умовах моральної дестабілізації це приводить до психологічної вседозволеності, використання «будь-яких» засобів досягнення різних цілей, переконання що відсутні легітимні способи встановлення справедливості.

2) Друга група причин пов'язана з революційними процесами і національно-визвольними рухами, їх проявами в останні десятиліття. Тут проявляється взаємозалежність політичних, соціально-економічних, ідеологічних процесів; суб'єктивних і об'єктивних факторів, що обумовлюють терористичну діяльність.

3) Третя група причин розвитку тероризму пов'язана із зацікавленістю правлячих еліт у його прихованому використанні як високоефективного інструменту політичної боротьби, дестабілізації і ослаблення іншої держави.

4) Четвертою причиною сплеску тероризму у світі є ситуація перехідного періоду, коли розвал старих регіональних структур міжнародної безпеки супроводжується розпадом державних утворень. Механізми міжнародного контролю не

спрацьовують, а їх місце намагаються зайняти сили, які використовують чинник нестабільності для власних завдань.

Релігійний тероризм поділяється на фундаменталістський і сектантський. В країнах, де мусульмани налічують меншість, ісламізм тісно переплетений з націоналізмом. Особливості ісламізму обумовлені його релігійною основою, яка визначає індивідуальну мотивацію членів визвольної групи. Ісламська етика смерті є фундаментом ісламського тероризму. Суттєвою ознакою ісламських терористичних організацій є наявність майже в кожній харизматичного лідера, при якому існує консультативна рада. Сама група складається з ізольованих осередків - сімей, в яких не більше 10-11 чоловік. Ідеологічна обробка членів ісламських терористичних груп спрямована на виховання двох рис - готовності до підкорення і самопожертвування.

Найважливішою особливістю сучасного тероризму є його добре структурований і організований характер. Сучасні терористичні організації набувають нових форм, трансформуючись в корпорації з своїми банками, промисловими корпораціями, юридичною інфраструктурою, земельними володіннями, сучасними засобами масового знищення і сотнями тисяч членів. За останні роки тероризм інтернаціоналізувався, з'явилися міжнародні і транснаціональні угруповання, виник зв'язок між терористичними організаціями.

Таким чином, тероризм розвивається як соціально, так і технічно, має широку соціальну базу, що переважно складається з молоді. З урахуванням такої соціальної бази тероризм не може бути ліквідований тільки військово-політичними методами. Реальний шлях для його ліквідації – це здійснення глибоких і всебічних соціально-політичних перетворень, що ґрунтуються на аналізі всього комплексу терористичних сил в сучасному світі [11].

В останнє десятиліття очевидним є поширення ісламістського терористичного впливу із Близького Сходу на інші регіони, насамперед, на Центральну, Південну і Південно-Східну Азію, що є частиною процесу глобалізації ісламської боротьби.

Свідченням цього процесу стали феномен «афганських послідовників» і поширення ісламського суїцидального тероризму як релігійно легітимного засобу дії – від Лівану і Ізраїлю до Туреччини, Чечні та Кашміру. Ісламісти прагнуть переконати весь світ, що вони є радикальною формою представництва народу, який бореться проти утисків, учасники терористичних угруповань називають себе солдатами, захисниками національних інтересів, партизанами, що здійснюють акти самооборони.

Партизанська війна, що ведеться організаціями «ХАМАС», «Хезболла», «Аль-Фатх», «Амаль» є збройною боротьбою проти неоімперіалістів, яка здійснюється самостійно діючими загонами, що знищують, на жаль, не лише їх військову силу і техніку, а й мирних жителів, виправдовуючи свої дії відплатою за життя мирних співгромадян. Це стає головною відмінністю дійсно партизанського руху від тероризму [12].

Стратегія, яка могла принести б «рухам опору» набагато більше, ніж «священна війна», тобто дійсну цивілізовану перемогу, повинна опиратися на інтенсивну модернізацію структури арабської економіки і політики, на необхідність справжньої інтеграції арабів на національному ґрунті. Арабський націоналізм і патріотизм буде більш ефективним якщо стане раціоналізованим інтернаціоналізмом.

Можна виділити три категорії чинників, що впливають на радикалізацію політичного ісламу: умови, процеси і події. Умови, в яких перебуває ісламський світ – це провал політичних і економічних програм в більшості арабських країн, що призвело до розвитку антизахідних настроїв: знаходячись у злиднях мусульмани поклали провину за невдачу своїх країн на політику США.

Боротьба з тероризмом не може вестися виключно військовими засобами. Пропонується ряд стратегій соціально і військовополітичного характеру:

- сприяння розвитку мереж поміркованих ісламських сил на протипагу екстремістам. Пропаганда поміркованих ідей в усіх куточках ісламського світу вимагає створення мереж для забезпечення захисту поміркованих мусульманських груп;

- знищення мереж екстремістів. Уникаючи прямого втручання в релігійні справи, можна використовувати для підтримки ісламських урядів і організацій, здатних гарантувати нерозповсюдження екстремістської ідеології;
- надання економічних можливостей. Відомий чинник посилення політичного впливу екстремістських організацій в світі ісламу – здатність замість держави вирішувати злободенні соціально-економічні завдання, доводить необхідність розвитку соціально-економічної незалежності держави від «внутрішніх і зовнішніх кредиторів».
- використання мусульманської діаспори може бути корисним, наприклад, у вирішенні гуманітарних проблем тощо;
- відновлення тісних військових зв'язків Заходу з ключовими мусульманськими країнами: військові продовжать залишатися впливовою політичною силою в ісламському світі.

Очевидно, що для боротьби з цією загальною загрозою необхідне об'єднання зусиль всіх державних і суспільних структур, гілок влади, засобів масової інформації, державна стратегія боротьби з тероризмом. Політико-правова взаємодія держав в боротьбі з тероризмом почалася на міжнародних конференціях з уніфікації кримінального законодавства в 20-30 роках ХХ ст. Міжнародне співробітництво по боротьбі з тероризмом почало набувати системних рис у післявоєнний період міжнародної протидії тероризму. Сьогодні існує 12 універсальних антитерористичних конвенцій і протоколів до них.

Сучасний етап включає співробітництво на універсальному і регіональному рівнях, а також на двосторонній основі. На універсальному рівні така взаємодія концентрується в рамках ООН в її спеціалізованих установах - Міжнародній організації цивільної авіації (ІКАО), Міжнародній морській авіації (ІМО), а також в міжнародному агентстві по атомній енергетиці (МАГАТЕ). Під їх егідою створена і діє міжнародно-правова база такого співробітництва - універсальні угоди. Загалом, міжнародне

співтовариство проявляє максимум прагнень до пошуку оптимальних способів співпраці в боротьбі з глобалізацією тероризму [13].

У той же час, міжнародне право не завжди встигає за новими викликами тероризму. Поза сферою універсального договірною регулювання залишаються питання, пов'язані з навмисним застосуванням зброї проти цивільного населення, відсутні міжнародно-правові норми, направлені на протидію тероризму. Заходи, що вживаються, поки що не є адекватними існуючій загрозі. Крім того, держави-учасники міжнародних угод самі порушують домовленості, діють всупереч Статуту ООН і часом, ставлять під сумнів всю реальну систему міжнародних договорів, продовжуючи користуватися правом сильного.

Маргіналізований екстремізм і міжнародний тероризм є проявом постмодерністського розвитку арабських суспільств, направленою проти держави як інституту, що не виконує соціальні функції. Звідси бере початок народна підтримка «терористичних» груп, що сприймаються в країнах як політичні групи, що ведуть боротьбу за національне визволення, як захисники ідеї справедливості і порядку, ідеї ліквідації світських режимів, ідеї створення єдиної мусульманської Умми. Концепції, які мають народну підтримку, у ісламському світі розцінюються як релігійний обов'язок, а на Заході сприймаються як тероризм і політичне насильство. Такі концепції включають Джихад, Такфір (спростування), Істішхад (мучеництво, включаючи суїцид) і Шахід (страждання). Для послідовників цих концепцій конфронтація виправдовує використання будь-яких засобів - особливо, якщо ці засоби є релігійно легітимними [14, с. 16].

РОЗДІЛ II. БЕЗПЕКОВА ПОЛІТИКА США

2.1. Особливості національної безпеки США

Неоднозначний і складний ландшафт міжнародної безпеки двадцять першого століття затьмарив концепцію та значення національної безпеки США. Інтеграція національних інтересів у змістовну політику національної безпеки стала складнішою. Визнаючи проблеми визначення та концептуалізації національної безпеки, пропоную попереднє визначення, яке включає як об'єктивні можливості, так і сприйняття: національна безпека США – це здатність національних інституцій запобігати застосуванню сили противниками для шкоди американцям або їхнім національним інтересам і довірі.

Це визначення має два виміри: фізичний і психологічний. Перший – це об'єктивний захід, заснований на силі та військовій спроможності нації успішно кидати виклик супротивникам, включаючи війну, якщо це необхідно. Це також включає більш помітну роль розвідки, економіки та інших невійськових заходів, а також можливість використовувати їх як політичні військові важелі у відносинах з іншими державами. Психологічний вимір є суб'єктивним, він відображає думку і ставлення американців щодо здатності нації залишатися в безпеці відносно зовнішнього світу. Це впливає на готовність людей підтримувати зусилля уряду для досягнення цілей національної безпеки. Підґрунтям цього є те, що більшість людей мають знання та політичну волю підтримувати чітку політику для досягнення чітких цілей національної безпеки [15].

Національну безпеку необхідно аналізувати в контексті зовнішньої політики, яка визначається як політика нації, яка охоплює всі офіційні відносини з іншими країнами. Цілі зовнішньої політики США багатовимірні. Мета полягає в тому, щоб покращити умови, сприятливі для національних інтересів США, і зменшити умови, які шкодять національним інтересам США. Інструменти зовнішньої політики передусім

дипломатичні та політичні, але включають різноманітні психологічні та економічні заходи.

У минулому національна безпека відрізнялася від зовнішньої політики тим, що цілі національної безпеки були вужчими та зосереджені на безпеці, а безпекова політика була в першу чергу стурбована реальними та потенційними супротивниками та їх застосуванням сили. Це означає, що був військовий акцент, чого зазвичай не буває у зовнішній політиці. Політика національної безпеки все більше збігається із зовнішньою політикою, але іноді стирає будь-яку відмінність. Але більша частина зовнішньої політики вимагає компромісу та переговорів – динаміки взаємних уступок, пов'язаних із традиційною дипломатією. Така робота в першу чергу належить Держдепартаменту США, що має довгострокові наслідки для політики національної безпеки.

Донедавна більшість американців вважали, що цінності США не можуть бути нав'язані іншим державам, якщо на кону не стоїть виживання. Зараз багато хто бачить національну безпеку як проекцію цінностей США за кордоном. Це додає плутанини та підкреслює взаємозв'язок між зовнішньою, внутрішньою та безпековою політикою [16].

Труднощі визначення національних інтересів США та визначення пріоритетів національної безпеки посилюються через зв'язки між національною безпекою та внутрішньою політикою. Внутрішній економічний вплив певної політики національної безпеки пов'язує внутрішні інтереси та політику США з міжнародною ареною безпеки. Це видно в економічних санкціях, ембарго на експорт сільського господарства супротивникам або потенційним супротивникам, зменшенню іноземних джерел нафти, безпеці кордонів та експорту технологічно передової продукції.

Через особливості демократичної системи та політичної культури все важче відокремити питання національної безпеки від внутрішньої політики. Окрім взаємозв'язку між зовнішньою та національною політикою безпеки, внутрішні інтереси мають велике значення у визначенні пріоритетів та інтересів національної безпеки. Основна відмінність між зовнішньою та внутрішньою політикою та політикою

національної безпеки полягає у ймовірності використання збройних сил як основного інструменту реалізації політики національної безпеки. Хоча багато інших питань мають відношення до національних інтересів США, їх найкраще включати у зовнішню політику та взаємодію між такою політикою та національною безпекою.

Ці спостереження є основою для визначення політики національної безпеки, розширюючи концепцію національної безпеки: Політика національної безпеки в першу чергу стосується формулювання та реалізації національної стратегії, що передбачає загрозу силою або її використання для створення сприятливого середовища для національних інтересів США. Невід'ємною частиною цього є запобігання ефективному використанню військової сили та/або таємних операцій супротивниками або потенційними супротивниками, щоб перешкодити спроможності Сполучених Штатів переслідувати національні інтереси.

Національна безпека означає більше, ніж здатність вести міжнародні війни. У світлі особливостей міжнародної арени та сучасних конфліктів виклики національній безпеці США можуть приймати будь-які нетрадиційні форми. У цю нову епоху міжнародний тероризм, зброя масового знищення, включаючи хімічну та біологічну, та інформаційну війну стають все більш важливими вимірами національної безпеки. Звичайно, здатність стримувати ядерну війну та вести звичайні конфлікти залишається важливою для проведення політики національної безпеки США [17, с. 35].

Політика національної безпеки має бути ретельно розроблена та реалізована відповідно до пріоритетів, які відрізняють інтереси виживання від інших. Надто часто національна безпека вживається як синонім будь-яких інтересів, припускаючи, що всі інтереси є пріоритетами виживання. Якщо майже все стосується національної безпеки, то поняття національної безпеки стає практично безглуздим. Якби політика і стратегія національної безпеки йшли за такою схемою, Сполученим Штатам довелося б захищати все і всюди; в результаті вони не змогли б нічого захистити. Ресурси та персонал були б

розкидані по всьому світу і рідко були б в змозі надати достатню силу, навіть якщо б на кону стояло виживання.

За винятком очевидних загроз США, американці часто розходяться щодо пріоритетів. Навіть коли є згода щодо пріоритетів, є розбіжності щодо ресурсів та стратегії. Проте система пріоритетів дає можливість визначити рівні загроз і допомагає у розробці стратегій. Зв'язок між національними інтересами та національною безпекою особливо важливий у цю нову епоху. Генрі А. Кіссінджер написав близько чотирьох десятиліть тому: «Що в наших інтересах запобігти? Чого ми повинні прагнути досягти?». Ці ж питання продовжують кидати виклик політикам, науковцям та виборним посадовцям. Відповіді були невловимі на початку періоду після холодної війни і стали ще складнішими після вересня 2001 року.

Війна США проти тероризму стала домінуючою темою у 2001 році, викладеною в доктрині президента Джорджа Буша-молодшого, але ця тема була ускладнена кампаніями США в Іраку та Афганістані, тривожними проблемами з Іраном та Північною Кореєю та різноманітними питаннями, пов'язаними з внутрішньою безпекою. Що таке національні інтереси США? На перший погляд відповідь здається відносно простою: це просування цінностей і цілей США [18].

Однак при детальнішому розгляді ці відповіді є неадекватними і викликають додаткові запитання. Які цінності США? Як вони відображаються в національних інтересах? Який зв'язок між національною безпекою та національними інтересами? Що таке національна безпека? Як має здійснюватися політика національної безпеки США? Протягом останніх трьох десятиліть цими питаннями займалися багато американських політиків і вчених. Якщо вони про щось і домовляються, то про те, що згоди немає.

Кожне покоління американців інтерпретує національні цінності, національні інтереси та національну безпеку з власної точки зору та мислення. Хоча є згода щодо основних елементів, таких як захист батьківщини, думки щодо сенсу національної безпеки, природи зовнішніх загроз та найкращого способу поведінки для політики

безпеки розходяться. Відповіді на запитання Кіссінджера сьогодні ще більш невловимі. Національні інтереси охоплюють широкий спектр елементів, які лежать в основі відкритої системи та суспільства, такого як Сполучені Штати.

Слід очікувати, що в країні з різноманітним населенням і кількома центрами влади будуть різні інтерпретації, а також відверті відмінності. Американці не можуть ні відійти від зовнішньої відповідальності, ні відступити в ізоляцію. Незалежно від політики будь-якої адміністрації, Сполучені Штати мають зв'язки з більшістю частин світу: політично, економічно, культурно та психологічно. Те, що роблять або не роблять Сполучені Штати, має значний вплив на міжнародну політику.

Національні інтереси США – це вираження цінностей США, які проеціюються на внутрішню та міжнародну арену. Метою інтересів є створення та збереження міжнародного середовища, найбільш сприятливого для мирного пошуку цінностей США. Американці схильні вірити, що їхня власна демократія є безпечнішою в міжнародній системі, яка розширює демократію та відкриті системи. (Звісно, питання полягає в тому, де відкриті системи можуть бути успішними і які витрати виправдані для їх підтримки.) Точно так само Сполучені Штати хочуть запобігти розширенню закритих систем шляхом застосування ними сили або непрямой агресії. У двадцять першому столітті внутрішня арена стала важливим фактором у реалізації національних інтересів через асиметричні загрози, епоху інформації та міжнародний тероризм. Такі занепокоєння посилювалися через терористичні атаки 11 вересня і з участю США в Іраку [19].

Орієнтирами служать три твердження. По-перше, цінності США, як вони стосуються зовнішнього світу, є основою національних інтересів. По-друге, переслідування національних інтересів не означає, що стратегія національної безпеки США обмежується батьківщиною. Для цього може знадобитися проекція влади в різних частинах світу, особливо під час боротьби з міжнародним тероризмом. По-третє, президент є центром у визначенні та формулюванні національних інтересів США.

Національні інтереси можна класифікувати в порядку пріоритетів у наступному порядку:

- Перший пріоритет: життєві інтереси. Для цього необхідний захист Батьківщини та територій і питань, які безпосередньо зачіпають цей інтерес. Для цього може знадобитися повна військова мобілізація та виділення ресурсів. Що стосується оборони батьківщини, це також може вимагати скоординованих зусиль усіх державних органів у захисті від терористичних атак та інформаційної війни.

- Другий пріоритет: критичні інтереси. Це сфери та проблеми, які безпосередньо не впливають на виживання Сполучених Штатів або становлять загрозу для батьківщини, але в довгостроковій перспективі мають високу схильність стати пріоритетами першого пріоритету. Критичні інтереси вимірюються насамперед ступенем, до якого вони підтримують, живлять і розширюють відкриті системи. Деякі приклади включають економічну конкурентоспроможність США, енергетичні кризи та появу нового регіонального гегемона. Багато хто також стверджує, що моральні імперативи важливі для формування національних інтересів.

- Третій пріоритет: серйозні інтереси. Це питання, які не зачіпають критично інтереси першого та другого пріоритетів, але кидають на них тінь. Зусилля США зосереджені на створенні сприятливих умов для запобігання переростання інтересів третього пріоритету в інтереси вищого.

Усі інші інтереси є периферійними, оскільки вони не мають безпосереднього впливу на будь-який порядок інтересів, але за ними необхідно спостерігати, якщо події трансформують ці інтереси. Тим часом периферійні інтереси потребують небагато ресурсів США [20].

Такі категорії пріоритетів, як ці, можна використовувати як основу для систематичної оцінки національних інтересів та національної безпеки, а також як спосіб відрізнити безпосередні проблеми безпеки від довготривалих. Однак сьогодні рідко існує чітка межа між категоріями інтересів або повна згода щодо того, які інтереси слід

віднести до кожної категорії. Багато змін розширили концепцію національних інтересів, включивши, серед іншого, кілька моральних та гуманітарних вимірів.

Реалістичне призначення пріоритетів можна краще зрозуміти, поглянувши на геополітичні межі, суміжних і зовнішніх територій. Конкретно, в основі національних інтересів США лежить виживання батьківщини та політичного порядку. Але виживання не може обмежуватися остаточним захистом батьківщини. У світлі міжнародного тероризму та сучасних збройних технологій, розповсюдження хімічної та біологічної зброї виживання батьківщини означає більше, ніж відступ до кордонів і погрожування будь-кому, хто може погрожувати повним знищенням. На той час буде надто пізно, щоб політика національної безпеки принесла багато користі, і в новій війні нападника буде важко визначити.

Якщо національні інтереси посиляються лише тоді, коли країні є пряма загроза, а виживання під питанням, тоді ця концепція може виявитися непотрібною і надто пізно, щоб подолати небезпеку. Якщо концепція має якесь значення для політики та стратегії, то це має бути щось більше. Розвиток цього ширшого погляду викликає багато дискусій і розбіжностей між виконавчою та законодавчою гілками влади та на політичній арені США. Також часто залучаються ЗМІ [21].

Справа в тому, що політика повинна бути визначена та реалізована в якийсь момент. Перед цим мають бути визначені та сформульовані національні інтереси для конкретної ситуації. Водночас необхідно враховувати національні інтереси в довгостроковій перспективі. Конституційні повноваження дають президенту основу для формулювання їх значення. Ініціативи у сфері зовнішньої та національної безпеки зазвичай покладаються на президента як головнокомандувача збройними силами США, головного дипломата та глави держави.

Безперечно, Конгрес відіграє важливу роль, але президент повинен взяти на себе провідну роль і є єдиним законним представником країни у зовнішніх відносинах. Президент формулює національні інтереси, а Конгрес відповідає. Те ж саме стосується

президента та різноманітних груп інтересів в урядовій бюрократії та громадській арені [22]. Членам Конгресу дуже важко змусити президента, відданого курсу дій, змінити напрям політики національної безпеки, навіть у разі тривалої війни, яка стала непопулярною. Зокрема, Конгресу важко зупинити війну, яку, на думку президента, слід продовжувати. «Ядерний варіант» припинення фінансування, як це було зроблено для припинення війни у В'єтнамі, важко здійснити політично і це має багато непередбачуваних наслідків.

Існує набір кордонів, обмежень і лімітів, які не можна відокремити від діяльності органів національної безпеки США. Не можна розглядати політичний процес окремо від цих міркувань. Внаслідок цього, ймовірно, виникнуть внутрішні розбіжності та дебати в органах національної безпеки, між установчими та іншими гілками та агенціями влади, а також між усіма ними та громадськістю. Коли ми додамо різні погляди союзників і супротивників, стає ясно, що простого вивчення істеблішменту або політичного процесу недостатньо, щоб пояснити складнощі, притаманні національній безпеці США.

Усе це посилюється розповсюдженням і децентралізацією влади в політичній системі США, всередині та між гілками влади, а також серед населення в цілому. Розмивання згуртованості політичних партій, зміна внутрішньої демографії, політична роль ЗМІ та внутрішні проблеми влади в уряді дуже ускладнили президенту здійснення зовнішньополітичних ініціатив або ініціатив національної безпеки, які сприймаються як поза мейнстрімом або як такі, що потребують нової військової позиції чи готовності. Винятком може бути війна з міжнародним тероризмом. Щоб спровокувати зміни та залишити свій відбиток на політиці національної безпеки, президент повинен створити політичну базу в уряді та активізувати широку громадськість, а також переконати ЗМІ у доцільності нової політики та стратегії. Зазвичай це означає, що вони повинні розглядатися як головні проблеми національної безпеки, при цьому позиція США є явно правильною та морально правильною, а також має передбачати прийнятний ризик і високі очікування успіху.

Страх США перед концентрацією влади вкорінений у конституційних принципах поділу влади; вони забезпечили чіткі межі для здійснення влади будь-якої однієї гілки влади. Проте ці обмеження також можуть перешкодити ефективній відповіді на виклики, які потребують концентрації влади для досягнення успіху. Таким чином, проблема сама по собі суперечлива, а юридичні тонкощі конституційної практики США можуть бути проблематичними в умовах міжнародної безпеки, де влада і політика часто нерозривні. Саме в цьому контексті істеблішмент національної безпеки США та процес, за допомогою якого формується та впроваджується політика безпеки, вконують найбільше випробування. Таке випробування є очевидним у боротьбі між президентом і Конгресом за військову владу та шляхи досягнення цілей національної безпеки [23].

2.2. Міжнародно-правове регулювання тероризму

Хоча міжнародне право не можна звинувачувати в легковажному вирішенні проблеми тероризму, але саме після терористичних атак 11 вересня на Сполучені Штати зусилля міжнародного співтовариства у боротьбі з тероризмом набрали більше сили та уваги.

Дискусійне критичне питання полягає в тому, чи слід вивчати тероризм згідно з міжнародним правом і розглядати його як щось особливе при розробці правових норм і принципів його боротьби та регулювання, чи слід боротися з тероризмом і регулювати його на основі вже існуючих відповідних міжнародно-правових норм і принципів. Такий тероризм, як піратство, тортури, геноцид тощо, слід розглядати в контексті вже існуючих рамок міжнародного права, оскільки він на даний момент не має чітких правових норм. Тероризм став однією з головних проблем, що загрожують миру та стабільності міжнародного співтовариства та кидають виклик міжнародному праву. Хоча міжнародне співтовариство в цілому не уникнуло вирішення проблем цієї анафеми, для адекватної боротьби з тероризмом потрібно ще багато зробити.

Розширення співпраці між державами та міжнародними організаціями є обов'язковою умовою в цьому напрямку. Однією з основних перешкод на шляху зусиль, що вживаються для стримування тероризму, є нездатність міжнародного співтовариства прийняти всеосяжне й загальноприйнятне визначення тероризму, яке б охопило його складові елементи [24, с. 92].

Хоча в різних документах міжнародного права, що передували Статуту Організації Об'єднаних Націй, не було так чітко заборонено державами застосування сили, через те, що ці документи, здавалося, були зосереджені на регулюванні війни. Після набуття чинності Статутом ООН стало кричущим, що в міжнародному праві існує загальна заборона застосування сили. Це відбувається на підставі статті 2, яка передбачає, що: «Усі члени повинні утримуватися у своїх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності чи політичної незалежності будь-якої держави або будь-яким іншим чином, що не відповідає Цілі Організації Об'єднаних Націй». Як видно з цього положення, забороняється не тільки застосування сили, а й погроза її застосуванням. Незважаючи на суперечки навколо категорій дій держави, які будуть вважатися застосуванням сили згідно зі статтею 2 та різні тлумачення цього положення, безперечно, що збройний напад є проявом застосування сили. З цього випливає, що терористична атака означає застосування сили. Форма статті 2 досить широка, щоб охопити будь-який тип військових дій проти іншої держави, а не тільки війну. Заборона застосування сили не є однозначною, оскільки допускає два винятки: перший – це Рада Безпеки ООН санкціонувала дії відповідно до розділу VII; другий – застосування сили для реалізації права на самооборону, передбаченого статтею 51 [25].

Міжнародне гуманітарне право ґрунтується на уявленні про те, що кожна людина має деякі права як у мирний, так і в воєнний час. По суті, це закон війни між державами. Міжнародне гуманітарне право існує у двох категоріях: яке стосується правил, які регулюють ситуації, коли дозволено атакувати, і яке стосується правил, які регулюють

поведінку в ситуаціях війни. Проблема, яка стосується наступного розділу цієї частини, полягає в тому, чи застосовне міжнародне гуманітарне право до тероризму. Для цього я б виділив терористичну діяльність за двома режимами: тероризм під час збройного конфлікту та тероризм у мирний час.

Незважаючи на очевидні труднощі у формулюванні загальноприйнятого визначення тероризму, не буде зайвим сказати, що тероризм є зряддям ведення війни. Звідси випливає, що якщо терористичні акти використовуються як стратегія збройного конфлікту, тоді застосовуватиметься міжнародне гуманітарне право або право збройного конфлікту, особливо якщо тероризм скоюється на території сторони збройного конфлікту. Поняття міжнародного збройного конфлікту передбачає наявність стану войовничості між двома державами. Тривалі дебати щодо того, якою буде позиція, точніше, характеристика, коли одна зі сторін збройного конфлікту не є державою. Якщо терористичні акти використовуються для початку військових дій, незалежно від того, є ці методи законними чи ні, такі дії будуть порушенням. Вважалося, що терористична група, яка не підлягає контролю жодної держави, не може порушувати право війни, а її діяльність не означає застосування сили, яка може спровокувати здійснення права на самооборону. Ця точка зору не уникла спротиву. Якщо тероризм є частиною постійного збройного конфлікту, аспект міжнародного гуманітарного права, який буде застосовуватися до нього, є правом війни. Попередня кодифікація міжнародного гуманітарного права була здійснена на Гаазьких мирних конференціях 1899 і 1907 років, а пізніше чотирма Женевськими конвенціями та Додатковими протоколами до них 1977 року.

Визначити, чи застосовуються міжнародне гуманітарне право або право збройного конфлікту до тероризму, що має місце під час збройного конфлікту, можна шляхом вивчення деяких положень Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них. Ст. 33 Женевської конвенції I передбачає, що «жодна особа, яка захищається, не може бути покарана за злочин, якого вона не вчиняла особисто. Забороняються колективні

покарання, а також будь-які заходи залякування чи тероризму. Грабіж заборонений. Забороняються репресії проти захищених осіб та їх майна».

Ст. 51 Протоколу I містить таке положення: «Цивільне населення, а також окремі цивільні особи не можуть бути об'єктом нападу. Забороняються акти або погрози насильства, основною метою яких є поширення терору серед цивільного населення».

Ст. 4 Протоколу II передбачає: «Без шкоди для загального характеру вищезазначеного, наступні дії проти осіб, зазначених у пункті 1, заборонені і залишаються забороненими в будь-який час і в будь-якому місці».

Однією вражаючою складністю з читання вищезазначених положень, оскільки вони стосуються тероризму під час збройного конфлікту, є те, що захист від терористичних актів, наданий цивільному населенню, залежить від того, чи спрямовані ці акти на те, щоб тероризувати цивільне населення. Іншими словами, якщо комбатанти здійснюють якісь військові дії поблизу мирного населення з будь-якою іншою метою, ніж тероризувати мирне населення під час війни, вищезазначені положення не застосовуватимуться, і комбатанти не будуть порушниками цих положень. Це, по суті, означає, що застосування положень є функцією наміру або мети військових у здійсненні нібито терористичних актів, про які йдеться, і не залежить від наслідків дій для цивільного населення. Це може залишити військових у повному розсуді щодо визначення мети своїх дій під час збройного конфлікту. Захист від тероризму під час збройного конфлікту, передбачений міжнародним гуманітарним правом, який міститься в Женевських конвенціях та Додаткових протоколах до них, поширюється лише на захищених осіб, тобто цивільних осіб. Здавалося б, непривілейовані комбатанти, які активно беруть участь у збройному конфлікті, не можуть скористатися цим захистом. Міжнародне гуманітарне право, як правило, застосовується до міжнародних збройних конфліктів, але певною мірою воно має відношення до локальних збройних конфліктів, що стосуються національного визволення та самовизначення. Ст. 3, спільна для чотирьох Женевських конвенцій, вимагає мінімальних гуманітарних міркувань у

випадках збройного конфлікту не міжнародного характеру. Проте акти насильства, вчинені приватними особами або групами, які вважаються терористичними актами, внутрішні заворушення та напруженість, що носять спорадичний характер, та інші акти подібного характеру, не підпадають під дію міжнародного гуманітарного права [29].

Можна сперечатися, і насправді це стверджували Сполучені Штати, що на момент їх проведення терористичні акти 11 вересня 2001 року проти Сполучених Штатів не могли бути кваліфіковані як збройний конфлікт і тому не можуть бути включені до права на війну. Однак ці дії вписуються в сферу права війни, оскільки вони являли собою збройний напад, що призвело до здійснення Сполученими Штатами права на самооборону. Зрештою, ця трагічна подія в історії ознаменувала початок бойових дій між Сполученими Штатами та Афганістаном, які надали притулок Аль-Каїді. Таким чином, на той момент до конфлікту стало застосовуватися право збройного конфлікту.

Примітно, що, незважаючи на те, що було сказано досі, немає загальної згоди щодо належності та масштабу застосування права збройних конфліктів до тероризму в міжнародному праві. Одна думка стверджує, що сфера застосування права збройних конфліктів, якою вона є зараз, є неадекватною для регулювання сучасного тероризму. Тому прихильники цієї точки зору пропонують коригувати право збройного конфлікту, щоб воно могло боротися з викликами сучасного тероризму. Інша протилежна думка стверджує, що норми міжнародного гуманітарного права є адекватними та достатньо широкими, щоб регулювати гаму терористичної діяльності. Представники цієї точки зору висловлюють стурбованість будь-яким переглядом законодавства про збройні конфлікти на основі боротьби з тероризмом, оскільки це може мати певні неприємні наслідки для прав людини. Існує ще одна точка зору, яка ставить під сумнів основу застосування права збройного конфлікту до поточного тероризму, стверджуючи, що терористичні акти не мають характеру військової загрози, а отже, взагалі не заслуговують на застосування права збройного конфлікту [32, с. 202].

Не перевіряючи правдивість цих позицій, слід зазначити, що подібні дебати, які ведуть письменники та коментатори, можуть мало або зовсім нічого не внести до вирішення поточної проблеми тероризму. Незалежно від того, чи розглядається тероризм у контексті збройних конфліктів чи з комбінації точок зору, одна річ виявляється зрозумілою: сукупність норм міжнародного права, які діють на даний момент, здається достатніми для боротьби з тероризмом, доки існують узгоджені зусилля та співробітництво між суб'єктами, а також об'єктами міжнародного права.

У збройних конфліктах завжди є ціль. Можливо, через визнання цього факту війна абсолютно не заборонена міжнародним правом. Натомість були встановлені правила, які регулюють поведінку у воєнний час. Хоча використання тероризму в ситуаціях збройного конфлікту дозволяється як стратегія ведення війни, за винятком деяких обставин, наприклад, його використання проти цивільного населення, те саме твердження не можна зробити щодо терористичних актів, скоєних у мирний час. Тероризм у мирний час, будучи міжнародно організованою злочинністю, ізолює себе від інших злочинів, які є в єдиній правовій кримінальній системі, і тому його слід розглядати окремо від спорадичних індивідуальних нападів.

Тероризм у мирний час має деякі проблематичні наслідки для міжнародного гуманітарного права. Очевидно, що Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них застосовуються до збройних конфліктів, але не до «ситуацій внутрішніх заворушень і напруженості, таких як заворушення та поодинокі акти насильства». Помітним елементом тероризму мирного часу є той факт, що він спрямований проти спільноти держав. З огляду на обмежене застосування міжнародного гуманітарного права до ситуацій збройних конфліктів, можна зробити висновок, що тероризм, який відбувається поза воєнними ситуаціями, регулюється антитерористичними конвенціями, міжнародним кримінальним правом [33].

Деякі аспекти гуманітарного права дійсно застосовуються як до збройних конфліктів, так і до мирного часу. Було висловлено пропозицію розглядати ці категорії

тероризму як «мирний» еквівалент військових злочинів. Однак такий підхід, якщо його дотримуватися, може не мати позитивних наслідків. Наприклад, оскільки це тягне за собою застосування права збройного конфлікту до тероризму за межами театру війни, воно надає терористам деякі права, наприклад статус військовополонених. Крім того, це збільшило б кількість заколотів, розглядаючи повстанців як комбатантів, а не як звичайних злочинців.

Помилково вважати, що просто описуючи групу чи організацію як терористичні, можна формулювати її правоздатність. Звичайний підхід до вирішення проблеми полягає у тому, щоб спочатку зрозуміти її природу, що включає її визначення. Такий підхід також має застосовуватися до тероризму. На жаль, тероризм у міжнародному праві не має загальноприйнятого визначення, оскільки зусилля з визначення тероризму не змогли прийняти визначення, яке є загальноприйнятним для міжнародного співтовариства. Іронічно, що така доля спіткала концепцію, точніше, проблему, яка має великий вплив на міжнародну безпеку. Загальне відчуття серед науковців полягає в тому, що завдання розробки та прийняття визначення тероризму, прийнятого для міжнародного права, є нездійсненим [35].

Той факт, що тероризм все ще зберігається, незважаючи на зусилля, спрямовані на боротьбу з ним, можливо, є виявленням неадекватності цих заходів. Це також підкреслює необхідність більш життєздатного, орієнтованого на результати підходу до вирішення проблеми тероризму. Залишається велика потреба знайти правильні причини основних проблем, а не зосереджуватися лише на їх симптомах. Організація Об'єднаних Націй безуспішно була на передовій, щоб придумати універсальне та всеосяжне визначення тероризму. Це визначення слугуватиме критерієм, за яким будуть оцінюватися насильницькі дії, щоб визначити, чи є вони тероризмом чи ні.

Протягом понад чотирнадцяти років Організація Об'єднаних Націй боролася з цим завданням через роботу комітетів, резолюції та заклики до узгоджених дій держав для боротьби з цією проблемою. Неспроможність держав прийняти Всеосяжну конвенцію

про міжнародний тероризм, яка б дала адекватне визначення тероризму через непотрібну приватну зацікавленість. Симптоми тероризму – зовнішній прояв – а не сама проблема. Одна справа – визнати необхідність боротьби з тероризмом за допомогою комплексного підходу – як це зауважила ООН у рекомендаціях – і інша справа – робити сміливі кроки у напрямку боротьби з тероризмом. Необхідно змінити те, як люди сприймають тероризм. Цих змін можна досягти шляхом кампанії, як на низовому, так і на вищому рівні. Через цю зміну роль НУО та інших міжнародних організацій стає незамінною.

Знайти зв'язок між політикою та тероризмом, є важливим, щоб ті, хто контролює урядовий механізм, були віддані демократії. Періодичні вибори є необхідним інструментом для досягнення демократії. Події в Єгипті та Лівії є умовами, які породжують тероризм, особливо коли люди відчують, що уряд підтримується іноземною державою.

Уряди та фінансові установи мають бути більш пильними щодо переказу коштів і, за необхідності, встановлювати суворіший моніторинг. Наскільки це дозволено міжнародним правом, держави повинні бути більш обережними у сфері міжнародної торгівлі, щоб не допустити переміщення зброї, яка може бути використана в терористичних цілях. Необхідно сприяння міжнародному співробітництву у кримінальних справах, особливо в тому, що стосується тероризму. Кримінальні санкції все ще мають стримуючу мету, незважаючи на будь-які заперечення щодо їх застосування. Держави та окремі особи повинні розглядати себе як зацікавлені сторони в завданні боротьби з тероризмом [37].

Перш за все, боротьба з тероризмом не повинна бути відокремлена від прав людини; скоріше, обидва є взаємодоповнюючими і повинні бути прийняті в справі боротьби з тероризмом. Все протилежне призведе до зловживання та порушення прав людини, що негативно вплине на поставлене завдання. Фактично, зусилля по боротьбі з тероризмом мають орієнтуватися на правозахисний підхід. Правозахисні органи повинні

активізувати свою участь і підтримувати зв'язки з іншими зацікавленими сторонами для досягнення міжнародної спільноти, вільної від тероризму.

РОЗДІЛ 3. БОРОТЬБА З МІЖНАРОДНИМ ТЕРОРИЗМОМ ЯК СКЛАДОВА БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ США

3.1 Виклик тероризму державній системі та глобальній безпеці в умовах глобалізації

Поряд із ТНК та неурядовими організаціями терористичні угруповання сьогодні є ще одним значущим діячем поза владою держав. Якщо «новий тероризм» справді є новим і в значній мірі заснований на ототожненні з релігією, то терористичні дії є викликом для системи державного суверенітету. Фактично використання тероризму означає спробу делегітимізації концепції суверенітету і навіть структури самої державної системи. Поступовий відхід наприкінці 20-го століття від прямого державного спонсорування тероризму до більш аморфних груп є політично небезпечною подією. Очевидно, що держави далеко не безпорадні, але в умовах все більш глобалізованого міжнародного середовища традиційне реагування, орієнтоване на державу, не спрацює і навіть може бути контрпродуктивним.

У той час як глобалізація та міжнародний тероризм викликають дедалі більше занепокоєння урядів з 1980-х років, вони також є одними з основних тем, що домінують у дослідженні міжнародних відносин. Обидві теми широко обговорювалися окремо як науковцями, так і громадськістю, але було менше спільних досліджень щодо безпеки та глобалізації, хоча безпека є добре розвиненою сферою. Тим не менш, ми повинні бути обережними у застосуванні глобалізації до теми безпеки без глибшого аналізу чи розуміння, оскільки існує ризик з різних сторін дискусії щодо участі в сек'юритизації (політика перетворення політичного питання на питання безпеки) [42].

Безпека стала настільки складною та багатовимірною, що традиційний національний тип сприйняття безпеки не здатний розпізнати нові загрози, які виходять за межі національних кордонів. У цьому контексті міжнародний тероризм став однією з

головних проблем зі своїми дуже складними характеристиками. Таким чином глобалізований світ має зіткнутися з безпосередньою загрозою: міжнародним тероризмом. Цю проблему визнала не лише одна нація, а й в епоху глобалізації, коли нації стали набагато більш пов'язаними та взаємозалежними, вона стала загрозою міжнародній безпеці. Деякі країни вже багато років стають свідками терористичних загроз. Тим не менш, хоча ці держави вже знають про муки тероризму, це викликало більше занепокоєння багатьох інших держав після терористичних атак 11 вересня 2001 року у Сполучених Штатах. Це поворотний момент для всіх націй, щоб побачити загрозу тероризму. Почалося його нове усвідомлення, бо всі бачили збитки від нього, коли багато людей загинуло чи поранено, і терористи заявили про свій успіх. Тероризм став головною темою на порядку денному для багатьох країн та установ. Світовий торговий центр як одна з цілей у Сполучених Штатах символізував економічний вимір глобалізації, тоді як Пентагон символізував політичний та військовий вимір. Іншими словами, серед своїх цілей тероризм поставив глобалізацію [45].

Глобалізація трансформації, комунікації, інформації, технологій та економіки є каталізатором деяких небезпек, таких як глобальне потепління, руйнування озонового шару, кислотні дощі, екологічні проблеми, а також тероризм. Оскільки масштаби загроз розширюються з глобалізацією, цілями стають люди, а не держави. Це пов'язано із сучасним тероризмом. Зокрема, технології покращили спроможність груп і осередків у таких сферах: координація, безпека, мобільність та летальність. Технологія як один двигун глобалізації була інструментом, який терористичним групам прийшовся на користь. А реакція проти глобалізації дає перевагу для терористів, оскільки вона підживлюється опором несправедливій економічній глобалізації та західній культурі, яка вважається загрозовою для місцевих релігій та культури.

Основною загрозою в епоху глобалізації є еволюція тероризму, особливо тероризму зі зброєю масового знищення. Традиційну стратегію стримування проти цієї загрози неможливо застосувати через її нетериторіальну природу, тому перевага

надається превентивній стратегії. Особливо складно оцінити точний вплив глобалізації на глобальну безпеку, через той факт, що вплив глобалізації варіюється від регіону до регіону і значною мірою визначається здатністю держави адаптуватися до змін і, таким чином, відповідати специфічним викликам, які постають в процесі глобалізації. Таким чином, непросто узагальнити стабілізуючий чи дестабілізуючий вплив глобалізації на міжнародну безпеку. Тим не менш, одним із викликів глобалізації є те, що окремі держави більше не можуть контролювати переміщення технологій та інформації [46]. Крім того, оскільки збройова промисловість здебільшого належить приватному сектору, це спричиняє транснаціоналізацію оборонного виробництва та зменшує державний контроль над цим виробництвом.

В епоху глобалізації поява інформаційної економіки зменшує значення національних галузей. Наприклад, збільшення прямих іноземних інвестицій у місцеві економіки з боку транснаціональних компаній зменшує державний контроль над внутрішньою економікою та робить її більш вразливою до міжнародної кризи та втручання, що загрожує їх економічній безпеці. Розвиток комунікаційних технологій істотно вплинув на певну динаміку. Наприклад, під час конфлікту в Косово, після трансляції телевізійних програм про масові депортації та жертви, конфлікт стало неможливо ігнорувати, це створювало міжнародний суспільний тиск для втручання. З іншого боку, у деяких випадках це також може бути небезпечним. Процес глобалізації розширив підтримку тероризму. Оскільки глобалізація створила негативні наслідки та маргіналізацію деяких груп, а також глобальну соціальну та економічну нерівність, тероризм отримав більшу підтримку з боку багатьох маргіналізованих груп людей у різних країнах і став більш глобальним. Тероризм, таким чином, під впливом глобалізації зріс у світовій політиці, додавши зовсім новий вимір у вивчення міжнародних відносин, зокрема до досліджень безпеки, загроз державній системі і глобальної безпеки в цілому. Найбільша міжнародна організація ООН, відповідальна за підтримання глобального миру та безпеки, розглядає проблему тероризму як найбільшу

загрозу для людства, яка може порушити підтримку глобального миру в наш час і створити серйозний виклик у захисті прав людини та основних свобод у всьому світі.

Більшість науковців погоджуються, що запобігти терористичним атакам майже неможливо. Проте інколи розвідка спрацьовує. План бомбардування аеропорту Лос-Анджелеса, був зірваний в грудні 1999 року. Проте в цілому попередження є надзвичайно складним, а деякі антитерористичні заходи можуть бути контрпродуктивними.

Аналітиками США визнано, що уразливість сучасних суспільств, особливо у частині їх інфраструктур, з урахуванням можливостей наявної зброї, потребує вжиття заходів попередження терористичних проявів. Загрози національній безпеці, характер яких постійно змінюється, мають системно відстежуватись для забезпечення такого попередження та організації адекватної протидії [49].

Як вважають фахівці США, найбільш ефективна методика протидії терористичним загрозам – спільна з іншими країнами організація національних, регіональних та глобальних заходів, спрямованих на виявлення та знищення терористів, їх керівників, пунктів управління, систем зв'язку та джерел фінансування, покарання спонсорів та прихильників.

Взагалі, створення системи антитерористичних заходів протягом останніх років стало значним чинником, що здійснив вплив на визначення внутрішньо- та зовнішньополітичних пріоритетів США.

3.2 Порівняння стратегічних підходів США і Європи у боротьбі з тероризмом

Зіткнувшись із зростаючою глобальною терористичною загрозою, здатність міжнародного співтовариства ефективно протистояти їй буде настільки сильною, наскільки сильна найслабша ланка міжнародного співтовариства, а Сполучені Штати

отримують більше користі, коли співпрацюють з партнерами по всьому світу, а не поодинці в боротьбі проти тероризму.

Щоб захистити Америку від чергової великої терористичної атаки адміністрація робить зміцнення міжнародного співробітництва головним пріоритетом, у тому числі шляхом відновлення американського лідерства в багатосторонніх установах [47].

Адміністрація може досягти важливого прогресу в обох сферах шляхом тісної співпраці з багатосторонніми органами, які відіграють вирішальну роль у глобальних зусиллях по боротьбі з тероризмом, шляхом:

- Встановлення міжнародних норм. Міжнародні організації, зокрема ООН, відіграють важливу роль у створенні та моніторингу імплементації міжнародно-правових рамок, які забезпечують суттєву основу для співпраці між державами у боротьбі з тероризмом та притягненні терористів до відповідальності.

- Створення технічної співпраці між країнами. Безліч різних міжнародних функціональних органів, таких як ті, які займаються боротьбою з фінансуванням тероризму, авіацією та безпекою на морі, сприяють встановленню стандартів і повсякденному технічному співробітництву, необхідному для боротьби з тероризмом.

- Допомога державам у розбудові їхнього потенціалу для боротьби з тероризмом. ООН відіграє унікальну й неоціненну роль як важливий посередник та постачальник цих зусиль серед функціональних, регіональних та субрегіональних організацій. Сполучені Штати не можуть просто визначити та фінансувати власні пріоритети. Безпека американців проти тероризму переплетена з безпекою інших країн. США повинні співпрацювати з цими країнами для визначення та фінансування пріоритетів боротьби з тероризмом у кожному куточку світу. Ефективна ООН може сприяти використанню обмежених доступних ресурсів і підвищити спроможність усіх держав у боротьбі з тероризмом.

- Взаємодія з нетрадиційними союзниками. ООН пропонує форум для взаємодії з традиційними і нетрадиційними союзниками з низки питань боротьби з

тероризмом, включаючи ті, що стосуються протидії зростаючій радикалізації та екстремізму, що підживлюють ісламістський тероризм і для яких наразі не існує широкого та ефективного форуму.

У виникненні й поширенні тероризму й екстремізму певну роль відіграють державно-політичний і геополітичний фактори. Нинішні протиріччя та конфлікти між деякими країнами спонукають використання ними заходів тероризму й екстремізму з метою ослаблення протидіючої сторони. Слід зазначити, що сучасні антитерористичні підходи не беруть до уваги причинно-наслідковий зв'язок між тими чи іншими полями. В основному це пов'язано із політичним фактором у міжнародному тероризмі. Зауважимо, що кожна держава, проводячи власну зовнішню політику, переслідує певну мету, і будь-яка акція міжнародних терористів може, з одного боку, завдавати шкоди одним та певним чином зіграти на користь інтересів інших держав. Це основне джерело подвійних стандартів при оцінці терористичних загроз дозволяє тероризму й екстремізму поширюватися, еволюціонувати, прикриватися політичною, релігійною і національною визвольною риторикою. Саме цей факт свідчить про те, що дотепер міжнародне співтовариство не виробило єдиного розуміння тероризму та екстремізму.

Проти тероризму на світовій арені бореться ряд держав. Серед них на чільне місце претендують два основних світових актора – Сполучені Штати Америки та Європейський Союз. Уряди держав співпрацюють у протистоянні тероризму. По обидві сторони Атлантичного океану досить часто проводять спільні заходи для подолання зазначеної проблеми, засуджують різного роду атаки (на зразок тієї, що відбулася 7 липня 2005 р. у Лондоні). З точки зору доктрин, Національна стратегія безпеки США 2002 року і Стратегія безпеки Європейського Союзу 2003 року мають багато спільних аспектів щодо розгляду національних небезпек для їх держав. В обох зроблено акценти на проблемах міжнародного тероризму, обмеження поширення зброї масового знищення тощо.

Співпраця між США та більшістю європейських держав здійснюється хоч і повільно, але ефективно. Попри скарги чиновників з обох сторін вони всі загалом задоволені розвитком співпраці. Міжнародний центр розвідки терористичної діяльності ЦРУ часто підпадав під критику відносно проведення принаймні 12 операцій, зокрема затримання одного із найбільш впливових виконавців Аль-Каїди в Європі. Незважаючи на кризу відносин між США та ЄС під час атаки на Ірак практична необхідність антитерористичної співпраці сприяла збереженню дружніх взаємин США із Німеччиною і Францією [53].

Вирішальним аспектом ефективної антитерористичної спільної роботи є усвідомлення інтересів кожної сторони у цій співпраці та взаємоповага до стратегій, які ґрунтуються на зазначених інтересах. Аналіз стратегічних підходів США і Європи виявляє відмінності в їх поглядах на деякі ключові питання. Наприклад, по-різному тлумачилося власне поняття «терористична загроза», доцільні методи подолання цієї небезпеки, причини виникнення тероризму. Найголовніше те, що жодна зі сторін не розуміє та не приймає позицію іншої сторони.

Без сумніву, існує чимало розходжень щодо найбільш доцільної стратегії у протистоянні тероризму всередині самих держав – як Європи, так і США. Зокрема кожна європейська країна має власне бачення небезпеки та підходи до протистояння тероризму, проте в Європі відсутній єдиний орган, який міг би об'єднати всі стратегії. Порівняно зі США, внутрішнє неузгодження проведення зовнішньої політики є набагато більш явним у країнах ЄС.

Зазначене розходження в підходах не закріплене в офіційних документах, але прослідковується в багатьох політичних дискусіях між США та Євросоюзом стосовно антитерористичної діяльності. Європейські дослідники й офіційні особи, наприклад, критикували прагнення Сполучених Штатів як постійно застосовувати зброю, так і навіть вживати неологізм «глобальна війна з тероризмом». Аналогічно американці та

європейці часто не погоджувалися з визначенням основних ознак законної політичної і благодійної діяльності та підтримки терористичних груп.

Найбільша відмінність у підходах щодо протистояння тероризму виявилася під час війни в Іраку у 2003 році. Американці розглядали демократизацію цієї країни як основний пункт боротьби з тероризмом. Європейці схилились до думки, що конфлікт призведе до нестабільності та неприязні, які активізують зацікавленість ісламістських терористів у Європі [56].

Центр ісламського тероризму не є монолітним. Характерною рисою є відсутність єдиного ворога, наприклад, Аль Каїди чи іншого, який несе відповідальність за здійснення всіх терористичних акцій у світі. США та ЄС зіткнулися з абсолютно різними причинами державної небезпеки. Центри небезпеки Сполучених Штатів формувалися на основі локальних груп, певним чином пов'язаних із групами джихаду. Стратегією бен Ладена в 1990-х роках було переконати багато таких груп у тому, що їхнім спільним ворогом були США, які постійно контролювали високопосадовців ісламського світу. Лише боротьбою проти «далекого ворога» вони могли подолати «близького ворога», тобто місцеву владу. Здійснивши напад на США та змусивши їх відмовитися допомагати «близьким ворогам», місцеву владу одразу було б повалено. З цією метою бен Ладен створив стратегічне об'єднання для боротьби проти «далекого ворога». Для більшості цих груп основною метою залишалося повалення місцевої влади.

Таким чином США захищається від груп, які зацікавлені в атаці на них як опосередкованого ворога. На противагу США багато європейських країн самі розглядаються як прямий ворог через діяльність у колишніх колоніях ісламського світу. Багато таких груп активізувалося після подій 11 вересня 2001 р.

Вашингтон стикнувся із глобальним ворогом, тоді як європейці більшою мірою переймаються впливом ісламських ідеологій на локальні групи. На практиці досить важко відрізнити групи, націлені на боротьбу із «близьким» та «далеким ворогом». Деякі з них здійснюють боротьбу у двох напрямках одночасно. Основною відмінністю

залишається така ознака: групи, зорієнтовані на «близького ворога», безпосередньо борються з місцевою владою; групи «далекого ворога» основним пріоритетом бачать боротьбу зі США.

Відмінність у розташуванні основних ворогів спричинює різні типи терористичних атак, які можуть бути здійснені проти ЄС і США. Сполученим Штатам слід остерігатися катастрофічного тероризму, що безпосередньо пов'язаний із використанням зброї масового знищення, оскільки групи, зорієнтовані на боротьбу з «далеким ворогом», більш треновані та забезпечені технічно. Вони не мають прив'язку до території проведення терористичних актів і тому беззастережно можуть застосовувати зброю масового знищення.

Групи, зорієнтовані на «близького ворога», мають громадський характер – локальну місцеву фінансову та політичну підтримку. Їхні основні цілі досить часто пов'язані з політичними рішеннями, які можна досягнути шляхом компромісу. Вони недостатньо треновані й зазвичай не зацікавлені налаштувати проти себе потужного ворога. Такі характеристики пояснюють, чому деякі терористичні групи, за винятком Аль-Каїди, не виявляли зацікавленості в застосуванні зброї масового знищення.

Небезпека з боку власних громадян, зокрема мусульман, значно відрізняється між США та ЄС. У Сполучених Штатах мусульмани й араби складають незначну частину населення і не проживають компактно на окресленій території. Переважна частина американських мусульман не є арабами, а більшість арабо-американців сповідують християнство, а не іслам. Такі спільноти, як правило, належать до досить забезпеченої верстви населення, а відтак не зацікавлені у підтримці радикалізму.

У європейських державах араби і мусульмани з різних країн (у Великій Британії більшість мусульман із Південної Азії, у Франції – з Магрибу, у Німеччині – з Туреччини) проживають інтегрованими спільнотами. Вони в основному представлені найбільш інтегрованими верствами населення та характеризуються недостатньою інтегрованістю.

Спектр інтересів США, окрім боротьби із глобальним ворогом – тероризмом, завжди був ширшим, ніж у будь-якої європейської держави. Тому, здійснюючи зовнішню політику, вони забезпечують захист не лише власної території, а й сфер впливу поза її межами. Країни ЄС також мають глобальні інтереси поза межами своєї території, більшість із яких знаходяться в зоні потенційної небезпеки (наприклад, Великої Британії – у Стамбулі), але їх основний спектр зосереджений в окремих регіонах чи державах, з якими європейські держави мають спільне історичне минуле (інтерес Франції – в Алжирі, Іспанії – в Марокко).

США більш ефективні у здійсненні зовнішньої та внутрішньої політики. Прийняття всіх політичних рішень чітко визначене і зосереджене в одному центрі. Ще декілька десятків років тому Генрі Кіссінджер висміював європейську спільноту як ефективного партнера для проведення спільної зовнішньої політики, підкреслюючи, що в ЄС навіть немає визначеного телефону, на який він міг би подзвонити. Від 1970-х років країни Європейського Союзу доклали чимало зусиль для подолання зазначеного стереотипу. Для вирішення окремих питань, таких як вартість «євро» чи ціни на продовольчі товари та антитерористична діяльність, існують чітко визначені органи, що мають відповідну юрисдикцію. Решта питань зазвичай вирішується на двосторонньому рівні [58].

Масштаби терористичних актів у США та ЄС також кардинально відрізняються. Якщо у свідомості американців тероризм асоціюється з торговими центрами і загибеллю тисяч людей, то для європейців – з поодинокими випадками терористичних актів у метро.

Різні потужності та рівні небезпек визначають відмінності у стратегіях боротьби з тероризмом. Найбільша відмінність полягає в розташуванні зони боротьби. США реалізують екстерналістську стратегію, намагаючись стримати тероризм поза межами власної держави та боротися з терористами на території інших держав, наприклад Афганістану, Іраку тощо. Дж. Буш молодший заявляв, що «існує лише один спосіб

боротьби з тероризмом: розбити їх в інших державах, доки вони не напали на нас вдома». На противагу американцям європейці налаштовані боротися з тероризмом, починаючи з власної держави.

Отже, антитерористична діяльність Сполучених Штатів та Європейського Союзу відрізняється, оскільки зазнає впливу різних факторів. Одним із найактивніших партнерів США в рамках боротьби з тероризмом з боку ЄС виступає Велика Британія, яка керується «особливими відносинами» та історично вибудованими державними інтересами.

ВИСНОВКИ

Таким чином, можна зробити висновки. Війна з тероризмом стала найтривалішим збройним конфліктом в історії Сполучених Штатів. Вона тривала довше, ніж участь Америки в обох світових війнах, і перевершила навіть період, коли військові США активно брали участь у бойових діях під час війни у В'єтнамі. Це коштувало США понад 5 трильйонів доларів і забрало життя понад 7 000 американських військових. Проте, оскільки війна з тероризмом вступає у своє третє десятиліття, будь-яка значуща перемога здається більш далекою, ніж будь-коли.

Двадцять років боротьби дали неоднозначні результати. Бен Ладен і аль-Багдаді мертві. Але рухи, які вони заснували та очолювали, залишаються активними. Халід Шейх Мохаммед, Рамзі бін аль-Шибх та інші оперативники Аль-Каїди, відповідальні за теракти 11 вересня, ув'язнені. Але ніхто з них не був судим, а тим більше не був засуджений за свої злочини. Десятки тисяч терористів були вбиті. Але сотні тисяч мирних жителів також загинули – як від тероризму, так і внаслідок супутніх втрат у військових операціях. І, незважаючи на це, нині існує щонайменше в чотири рази більше салафітсько-джихадитських терористичних організацій, ніж 11 вересня.

Війна, яку оголосив Бен Ладен чверть століття тому, триває. Аль-Каїда пережила, можливо, найбільший напад в історії, спрямований проти терористичного угруповання. Нове покоління новобранців зараз бореться в конфлікті, який почався ще до народження багатьох із них. Напередодні терактів 11 вересня бен Ладен передбачив, що його мученицька смерть «породить більше Усами бен Ладена».

Сьогодні поштовх до припинення війни з тероризмом є надзвичайним. Якщо в США була одна проблема, яка об'єднувала республіканців і демократів як під час первинної кампанії, яка призвела до президентських виборів у США 2020 року, так і під час самої виборчої кампанії, то, за словами колишнього президента Трампа, це була прихильність двох партій до «закінчення ери нескінченні війни». Пишучи в Foreign

Affairs саме тоді, коли він отримав номінацію в березні минулого року, тодішній кандидат Джо Байден так само пояснив, як: «Настав час покінчити з вічними війнами... залишатися в силі у конфліктах, які не можна перемогти, виснажує нашу здатність керувати іншими питаннями, які потребують нашої уваги, і це заважає нам відновити інші інструменти американської влади».

Стратегія США у війні з тероризмом передбачала, що всі супротивники мають традиційний центр ваги і що їх можна перемогти, насамперед, націлюючись на окремих людей. Відповідно, логічним наслідком було те, що ключових командирів та їхніх лейтенантів просто потрібно було вбити або ув'язнити, і тоді глобальний тероризм та повстання припиняться. Таким чином, увага військового та розвідувального співтовариства США була зосереджена на пошуку та знищенні ватажків бойовиків – і не обов'язково на розумінні основної динаміки стратегії ворогів, яка покладалася як на ефективні інформаційні операції, так і на насильство. Стратегії обезголовлення в будь-якому випадку рідко працювали у протидії масової мобілізації терористичним або повстанським кампаніям, але також тому, що щодо Аль-Каїди та ІДІЛ, їхня здатність продовжувати переслідувати свою боротьбу є прямим відображенням їхньої здатності сприяти і забезпечувати їх довговічність і як ідеології, і як концепції.

Війна ідей, про яку багато оголошувалося, найчастіше була запізнілою, якщо вона взагалі матеріалізувалася, з супутніми ініціативами з протидії радикалізації та протидії насильницькому екстремізму, здебільшого непередуманими, не забезпеченими ресурсами та погано реалізованими. Тим часом вороги не тільки вижили, а й розмножилися та розширилися. Майже півтора десятиліття тому Гейтс застерігав, що «ми можемо очікувати, що асиметрична війна буде основою сучасного поля битви на деякий час. Ці конфлікти матимуть принципово політичний характер і вимагатимуть застосування всіх елементів. Успіх не буде пов'язаний з нав'язуванням своєї волі, а більше з формою поведінки – друзів, супротивників і, головне, людей між ними». Холодну війну виграли не силою, а ідеями. США і Захід перемогли, тому що вони це

розуміли і тому зосередили свої зусилля на підриві привабливості комунізму та розкритті його хибних надій і невдалих обіцянок.

Сьогодні терористи беззаперечно вирішили продовжити цю війну. Відповідно, перемога над ними залежатиме від здатності американської антитерористичної стратегії та політики національної безпеки пристосуватися до змін, які видно у природі та характері супротивників та боротьбі, яку вони ведуть. Це спричинить запізніле визнання незручної реальності, яка суперечить зерну американського способу війни: успішна боротьба з тероризмом і повстанцями ніколи не може бути виключно військовим заходом, але має також тягнути за собою паралельні політичні, соціальні, економічні, ідеологічні та інформаційні аспекти. Проблема, звичайно, полягає в тому, що ці безцінні несилові підходи мають довгу історію риторичної підтримки, яка рідко супроводжується достатнім визначенням пріоритетів та фінансуванням.

Сьогодні головна проблема полягає в тому, щоб змінити місцеві опори, які як Аль-Каїда, так і ІДІЛ в деяких випадках змогли перетворити на національні та навіть регіональні опори. Постійне забезпечення скромних рівнів військової підготовки США та Заходу та дорадчих сил для створення потенціалу місцевих жителів для ефективної протидії силі та можливостям терористів є важливим. Більш збалансована стратегія боротьби з тероризмом, синхронізована як із загрозою, так і з пріоритетами американської національної безпеки, ймовірно, посилить американський вплив та посилить його важелі впливу, створивши оновлену впевненість у його надійності. Дикі коливання антитерористичної політики та стратегії США протягом останніх двох десятиліть створили умови, коли хибні терористичні рухи знайшли простір для перегрупування та реорганізації.

Проте війна з тероризмом завжди стосувалась не тільки конкуренції національних інтересів. Йшлося й про цінності. Відповідно, ще більш критичним буде серйозне, стійке довгострокове зобов'язання підірвати екстремістську ідеологію, яка сприяє привабливості тероризму та дає змогу цим рухам виявляти та маніпулювати місцевими

скаргами та вплітати їх у переконливий глобальний наратив, який стає джерелом для радикалізації та насильства. Бажання справедливого, стійкого економічного розвитку, ефективного управління, просування основних прав людини та принципів демократії, які оживили Арабську весну більше десяти років тому, залишаються надзвичайно важливими. Як ми бачили протягом останніх двох десятиліть, супротивники та загрози, з якими стикаються США та інші країни, занадто невловимі та складні, щоб їх можна було подолати простою ліквідацією. Заходу необхідно оновити свою гру інформаційної війни. Поки це не станеться, його продовжуватимуть перегравати його вороги, які ведуть війну в інформаційному просторі, і це майже всі.

Відповідно, без цього війна з тероризмом під керівництвом США залишиться застряглою в глухому кутку, в якому вона опинилася сьогодні. Таким чином, успіх у третьому десятилітті цієї війни залежатиме від здатності США використати технологічну майстерність і переважаючу силу американських військових як частину більш всеосяжних зусиль, щоб краще протистояти ідеології ворогів і озброїти своїх регіональних партнерів, які мають інструменти, щоб також протистояти загрозам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бохенко В. М. Удосконалення системи боротьби з тероризмом: досвід США. *Інформація і право*. 2021. С. 149–154.
2. Антипенко В. Ф. Оптимізація антитерористичної системи держави в умовах міжнародної і регіональної інтеграції. 2008. С. 406.
3. Леонов Б. Запобігання тероризму: кримінологічний аспект. *Видавничий дім «АртЕк»*. 2015. С. 435.
4. Мокляк В. В. Сучасний досвід США у сфері запобігання тероризму. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2017. С. 219–229.
5. Паливода В. Національна стратегія протидії внутрішньому тероризму Сполучених Штатів Америки. 2022. С. 57.
6. Кондратенко О. Ю. Генезис та сутність геополітики як соціокультурного феномену. *Учёный XXI века*. 2016. 1 (14). С. 58–63.
7. Aleksandrowicz T. *Terroryzm międzynarodowy. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne*. Warszawa, 2008. С. 36.
8. Bartnicki A. *Konflikty współczesności. Wydawnictwo Naukowe PWN*. 2008. С. 21.
9. Bolechów B. *Terroryzm w świecie podwubiegunowym. Wydawnictwo adam marszałek*. 2003. С. 15.
10. Borkowski R. *Konflikty współczesnego świata. Wydawnictwo AGH*. 2001. С. 25.
11. Capana E. *Terroryzm i zamachy samobójcze: muzułmański punkt widzenia. Dialog*. С. 32.
12. Dziekan M. *Dzieje kultury arabskiej. Wydawnictwo naukowe PWN*. 2008. С. 26.
13. Flemming M. *Terroryzm polityczny w międzynarodowym prawodawstwie. Wojskowy Przegląd Prawniczy*. 1996. С. 22.

14. Grosset R. Istota terroryzmu. *Wyższa Szkoła Zarządzania i Prawa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie*. 2009. C. 13.
15. Hanausek T. W sprawie pojęcia współczesnego terroryzmu. *Problemy Kryminalistyki*. 1980. C. 33.
16. Hoffman B. Oblicza terroryzmu. *Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media*. 1999. C. 52.
17. Horgan J. Psychologia terroryzmu. *Wydawnictwo Naukowe PWN*. 2008. C.34.
18. Indecki K. W sprawie definicji normatywnej terroryzmu. *Wyd. Zakamycze*. 2005. C. 68.
19. Jaroszyński K. Koncepcja współczesnych działań antyterrorystycznych. *Zeszyty Naukowe AON*. 2003. C. 11.
20. Jaskiernia A. Uwarunkowania skuteczności zwalczania terroryzmu w świetle prac Rady Europy. *Biuletyn Informacji Rady Europy*. 2002. C. 16.
21. Krawczyk A. Wokół definicji terroryzmu. *Histmag.org*. URL: <https://histmag.org/Wokoldefinicji-terroryzmu-2399>. C. 32. (Дата звернення: 23.05.2022)
22. Liedel K. Zwalczanie terroryzmu lotniczego. *Aspekty prawnomiędzynarodowe*,. *Wydawnictwo Jurysta*. 2003. C. 21.
23. Pawłowski A. Terroryzm polityczny w Europie w XIX i XX wieku. *Lubuskie Towarzystwo Naukowe*. 1980. C. 35-36.
24. Pawłowski A. Terroryzm polityczny w Europie w XIX i XX wieku. *Lubuskie Towarzystwo Naukowe*. 1980. C. 14.
25. Wróblewski W. Oblicza współczesnego terroryzmu,., *Wydawnictwo Adam Marszałek*. 2006. C. 10-11.
26. Wróblewski W. Oblicza współczesnego terroryzmu,., *Wydawnictwo Adam Marszałek*. 2006. C. 9-16.

27. Copeland T. E. The Information Revolution and National Security. *Strategic Studies Institute, US Army War College*. 2000. C. 23–26.
28. Jablonsky D. The State of the National Security State. *US National Security: Beyond the Cold War*. 1997. C. 39–40.
29. Kegley Jr C. W. World Politics: Trend and Transformation. *CT: Cengage Learning*. 2013. C. 141–159.
30. Kissinger H. A. American Foreign Policy: Three Essays. *New York: W. W. Norton*. 1969. C. 92.
31. McCormick J. M. American Foreign Policy and Process. *IL: F. E. Peacock*. 2004. C. 28–30.
32. Mearsheimer J. Why We Will Soon Miss the Cold War. *Atlantic*. 1990. C. 35–50.
33. Powell C., Persico J. E. My American Journey. *New York: Random House*. 1995. C. 610.
34. Shannon N. Green Do we need a new strategy to prevent terrorist attacks on the United States?. *Center for strategic and international studies*. URL: <https://www.csis.org/analysis/do-we-need-new-strategy-prevent-terrorist-attacksunited-states>. (Дата звернення : 23.05.2022)
35. Williams J. A. Terrorism: The New Threats,. *National Strategy Forum Review*. 2004. C. 7–9.
36. Williams J. A. The Military and Society Beyond the Postmodern Era. *Orbis: A Journal of World Affairs*. 2008. C. 199–216.
37. Wittkopf E. R., McCormick J. M. The Domestic Sources of American Foreign Policy: Insights and Evidence. *MD: Rowman and Littlefield*. 2007.
38. Williams J. A. The Military and Society Beyond the Postmodern Era. *Orbis: A Journal of World Affairs*. 2008. C. 199–216.

39. Wittkopf E. R., McCormick J. M. *The Domestic Sources of American Foreign Policy: Insights and Evidence. MD: Rowman and Littlefield. 2007.*
40. Andreani G. The «War on Terror» Good Cause, Wrong Concept. 2005. C. 34.
41. European Security Strategy: A Secure Europe in a Better World. URL: <http://ue.eu.int/uedocs/cmsUpload?78367.pdf>. (Дата звернення : 23.05.2022)
42. The National Security Strategy of the United States of America. URL: <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2002/nss.pdf>. (Дата звернення : 23.05.2022)
43. Howard M. What's in a name? How to fight terrorism. *Foreign Affairs*. 2002.
44. Priest D. Foreign Network at Front of CIA's Terror Fight; Joint Facilities in two Dozen Countries Account for Bulk of Agency's post9/11 Success. *Washington Post*. 2005.
45. Shapiro J., Byman D. Bridging the Transatlantic Counterterrorism Gap. *The Washington Quarterly*. 2006.
46. Hoffman B. Inside Terrorism. *Columbia University Press*. 1998. C. 288.
47. Laqueur W. Postmodern Terrorism. *Foreign Affairs*. 1996. C. 24.
48. Parkes R. Migration and terrorism: the new frontiers for European solidarity. European Union Institute for Security Studies. *Brief Issue*. 2015.
49. Buckley M., Fawn R. Global Responses to Terrorism – 9/11, Afghanistan and Beyond. *Routledge*. 2003. C. 16.
50. Graeme S. Counterterrorism: A Reference Handbook. *ABC Clio*. 2004. C. 2–5.
51. Hewitt C. The Effectiveness of Anti-Terrorist Policies. *University Press of America*. 1984. C. 11.
52. Mueller J. Simplicity and Spook: Terrorism and the Dynamics of Threat Exaggeration. *International Studies Perspectives*. 2005. C. 208–234.
53. Pillar P. Terrorism and U. S. Foreign Policy. *Brookings Institution Press*. 2001. C. 15–16.
54. Probst P. S. Measuring Success in Countering Terrorism: Problems and Pitfalls. *Lecture Notes in Computer Science*. 2005. C. 316–321.

55. Spencer A. Questioning the Concept of New Terrorism. *Peace, Conflict & Development*. 2006. C. 1–33.
56. Yonah A. Combating Terrorism: Strategies of Ten Countries. *University of Michigan Press*. 2002. C. 12.